Ζωηρή ἐκδοτική κίνηση

ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ:

ΑΡΧΑΙΑ ΤΕΧΝΗ

Καί ἄλλες ἐκδόσεις

Μπαίνουμε στό καλοκαίρι καί ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ζωηρή ἡ ἐκδοτική κίνηση. Ἀνάμεσα στά νέα βιβλία, πού κυκλοφοροῦν, εἶναι καί ἡ «Ἀρχαία Τέχνη» τοῦ ἀξέχαστου Χρ. Καρούζου.

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Ἑρμῆς» ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Χρήστου Καρούζου «Ἀρχαία Τέχνη - Ὁμιλίες - μελέτες». Στό βιβλίο προτάσσεται νεκρολογία τοῦ Χρήστου Καρούζου, γραμμένη στήν «Ἐπετηρίδα τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν» ἀπό τόν καθηγητή Ἐμίλ Κούντσε, ἄλλοτε διευθυντή τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου. Στή νεκρολογία ὁ Κούντσε γράφει γιά τόν ἀξέχαστο ἀρχαιολόγο καί ἀκαδημαϊκό, μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς:

Σάν ἐπιστήμονας καί ἀναγεννητής τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου θά ἀσκῆ πολύν καιρό ἀκόμη καρποφόρα ἐπίδραση στήν Ἀρχαιολογία. Περισσότερο ἀπ' ὅλα γιατί ὅσα ἔπραττε καί ἔγραφε στηρίζονταν στό ὑψηλό ἦθος ἑνός φρονήματος ἀληθινά οὑμανιστικοῦ. Τά ἐνδιαφέροντά του προχωροῦν πολύ πέρα ἀπό τό πεδίο τῆς ἔρευνάς του. Εἶχε κτίσει τήν πνευματική του ὕπαρξη μέ πλατειά θεώρηση, τήν εἶχε ὀργανώσει «ἐκ τῶν ἔνδον». Τήν αὐστηρή αὐτή αὐτοανατροφή τήν εὐνόησε ἡ παρατηρητική φύση του. Ἀφοσιωμένος στά βιβλία ἦταν ἕνας ἀκούραστος ἀναγνώστης. Ἡ ἰδιωτική βιβλιοθήκη, πού τήν εἶχε καταρτίσει στό πέρασμα τῶν χρόνων μέ ἀγάπη καί μέ μεγάλες ὑλικές θυσίες, κάνει ἐντύπωση μέ τόν πλοῦτο της καί μέ τήν πολυμέρειά της. Ἦταν ὅσο λίγοι οἰκεῖος μέ τή φιλοσοφική καί τήν ἱστορική σκέψη τῶν νεωτέρων χρόνων καί μέ τή λογοτεχνία τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἦταν ἐπίσης γνώστης τῆς νεώτερης ἱστορίας καί ποίησης τῆς πατρίδας του, πού τήν ἀγαποῦσε μέ πάθος. Γιά τήν αἰσθαντικότητά του σχετικά μέ τήν τέχνη μιλήσαμε παραπάνω. Ξεκινώντας ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἔφτανε ὡς τήν ἐποχή μας καί δέν σταματοῦσε οὔτε μπροστά στίς σημερινές τάσεις πού τίς παρακολουθοῦσε μέ συμμετοχή. Ὅποιος εἶχε τήν καλοτυχιά νά τόν συνοδεύη σάν φίλο σ' ἕνα ἀπό τά ταξίδια του στήν Ἑλλάδα, στήν Ἰταλία ἤ στή Γερμανία ἐμάθαινε νά ἐκτιμᾶ καί νά θαυμάζη τή σπάνια αἰσθαντικότητά του τήν πάντα ἄγρυπνη ἐπιλεκτικότητά του καί τήν ἐκπληκτική μορφική μνήμη πού τόν ἔκανε ἱκανό νά μεταμορφώνη τίς ὀπτικές ἐντυπώσεις σέ μόνιμο ἀπόκτημα. Ἀπό τήν κλίση του στό στοχασμό καί στή θεώρηση ἐπήγασε καί ἡ σχέση του μέ τή δική του ἐπιστήμη. Δέν ἔδινε καμμιά ἀξία στήν ἐπιμελημένη συσσώρευση νέου ἀνεπεξέργαστου ὑλικοῦ, τό ἀληθινό χρέος τοῦ ἀρχαιολόγου τό ἔβλεπε στήν πνευματική ἐμβάθυνση μέσα στό τόσο πλούσιο ὑλικό πού ἔχει σωθεῖ. Ἔτσι ἐξηγεῖται τό ὅτι δέν ἐπεχείρησε ποτέ μιά μεγαλύτερη ἀνασκαφή, ἀκόμη καί τό ὅτι σάν Ἔφορος ἔσκαβε τότε μόνο, ὅταν τό ἐπρόσταζε ἡ σωτηρία μνημείων πού ἐκινδύνευαν. Τά ἀληθινά ὑποδειγματικά ἐπιτεύγματά του βρίσκονταν στήν πολύπλευρη ἐξήγηση καί στή μορφολογική - ἱστορική ἑρμηνεία τοῦ ἔργου τέχνης. Μέ αὐτήν ἄνοιξε νέους δρόμους στήν ἀρχαιολογική ἐπιστήμη τοῦ τόπου του.

— Οἱ ὁμιλίες καί μελέτες πού περιλαμβάνονται στό βιβλίο ἔχουν τούς ἑξῆς τίτλους: «Ὁ ἑλληνικός τόπος καί ἡ ἑλληνική τέχνη». «Χαρακτηριστικά τῆς ἑλληνικῆς τέχνης». «Γνωρίσματα καί χαρακτῆρες τῆς ἑλληνικῆς τέχνης». «Ἡ κλασική πλαστική». «Ἕνας θησαυρός κι' ἕνας ἀγώνας — Ἡ ἀρχαία ἑλληνική τέχνη». «Οἱ ἀρχές τῆς αἰσθητικῆς ὅρασης στόν 5ον αἰώνα π.Χ.». «Τί τό κάλλιστον». «Ἀρχαία ἑλληνική τέχνη καί ἀφαίρεση». «Ἡ πνευματική ἀνανέωση στή μελέτη τῆς ἀρχαίας τέχνης». «Σημερινοί τεχνοκρίτες καί ἀρχαία ἑλληνική τέχνη». «Ἡ τέχνη καί ἡ ἐποχή». «Ὁ παιδαγωγικός ρόλος τῶν μουσείων». «Ἐγκαίνια στοᾶς Ἀττάλου». Ἐπίσης δημοσιεύεται βιβλιογραφία τῶν ἔργων καί ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν τοῦ Χρήστου Καρούζου καθώς καί πολλές εἰκόνες.

ΓΙΑΝΝΗ Π. ΓΚΙΚΑ «Η ΕΥΒΟΙΑ ΚΑΙ ΤΟ 21»

Ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Γιάννη Π. Γκίκα «Ἡ Εὔβοια καί τό '21» μέ ἱστοριογραφικά καί βιβλιογραφικά σημειώματα γιά ὅλα τά βιβλία, δημοσιεύματα σέ παλιά περιοδικά, διάφορες ἐκδόσεις καί δημοσιευμένα ἀρχεῖα, πού ἀναφέρονται στήν ἐθνεγερσία καί στήν Εὔβοια.

—Πρόκειται γιά πρωτότυπη ἐργασία πού συμβάλλει θετικά στήν ἔρευνα καί θά εἶναι πολύτιμο βοήθημα γιά τόν ἱστορικό πού ἐνδιαφέρεται νά ἔχη πλήρη ἐποπτεία τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων πάνω στό νησί. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ ἐπιτυχεῖς, ἐνημερωτικοῦ χαρακτῆρος, σχολιασμοί πού κάνει ὁ Γιάννης Γκίκας γιά τά βιβλία καί τά δημοσιεύματα πού ἱστοριογραφεῖ καί βιβλιογραφεῖ.

—Στό τέλος τοῦ βιβλίου παρατίθεται παράρτημα μέ τίς εἰκόνες τῶν ἐξωφύλλων τῶν παλιῶν βιβλίων καθώς καί ἀλφαβητικό εὑρετήριο τῶν περιεχομένων. Ἀλλά, ἀξίζει νά σημειωθῆ καί μιά ἄλλη πρωτοτυπία τοῦ βιβλίου: παρατίθεται μιά ἐμπνευσμένη λαϊκή σύνθεση τοῦ γνωστοῦ λαϊκοῦ ζωγράφου Σταμάτη Λαζάρου σέ μεγάλο σχῆμα, πού θυμίζει τίς ἀνεπανάληπτες λαϊκές συνθέσεις τοῦ Ζωγράφου πού φιλοτέχνησε καθ' ὑπαγόρευση τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ πίνακας παριστάνει τή μάχη τοῦ ἀρχικαπετάνιου τῆς Εὐβοίας Ἀγγελῆ Γοβιοῦ μέ τόν Ὀμέρ Βρυώνη στή θέση Βρυσάκια τῶν Ψαχνῶν καί εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπό ἕνα Εὐβοϊκό δημοτικό τραγούδι.

ΜΑΝΟΥ ΜΠΙΡΗ: ΟΙΚΙΑ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗ

Νέος Μπίρης στήν ὑπηρεσία τῆς Ἀθήνας! Ὁ ἀρχιτέκτων Μάνος Γ. Μπίρης, ἀνιψιός τοῦ ἀρχιτέκτονα καί μελετητῆ Κώστα Μπίρη, ἔρχεται νά ὑπηρετήση μέ τή σειρά του τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Μάνος Γ. Μπίρης ἐξέδωσε σέ ἐξαιρετικά καλαίσθητο τεῦχος, τήν πρώτη μελέτη του γιά τόν Ἀθηναϊκό Κλασσικισμό τοῦ 19ου αἰῶνος, μέ τόν τίτλο «Ἡ οἰκία Κουτσογιάννη καί ὁ ἀρχιτέκτων της Π. Κάλκος».

— Τό κείμενο συνοδεύεται ἀπό σχετικές φωτογραφίες καί σχέδια καί τήν περίληψη τῆς μελέτης σέ γερμανική γλώσσα.

Πεζογραφία καί Ποίηση

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ: ΚΥΠΡΙΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΔΕΣ

Ἐξεδόθη στή Θεσσαλονίκη καί ἐκυκλοφόρησε σέ τόμο ἡ μελέτη τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας «Κύπριες λογοτέχνιδες».

— Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαία ἀσχολεῖται ἀπό τό 1962 μέ τή ζωή καί τό ἔργο τῶν Κυπρίων γυναικῶν πού ἀσχολήθηκαν ἤ ἀσχολοῦνται μέ τή λογοτεχνία. Στό βιβλίο της αὐτό, ἀφοῦ ἀναφέρεται σέ ὀνόματα τοῦ Μύθου καί τῆς Ἱστορίας, στά γυναικεῖα σωματεῖα πού μετέχουν στήν πνευματική κίνηση, καί στίς ἀκαντίστρες ἀνυφάντρες τοῦ νησιοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἀσχολεῖται μέ τίς παλαιότερες λογοτέχνιδες τῆς Κύπρου καί, ἐν συνεχεία, ἀναφέρεται στίς σύγχρονες, παραθέτοντας βιογραφικά καί ἄλλα στοιχεῖα γιά ἑβδομήντα Κύπριες πού παρουσιάζουν δημιουργική πνευματική δραστηριότητα.

ΣΗΦΗ ΚΟΛΛΙΑ «Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ»

Ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Σήφη Γ. Κόλλια «Ἡ Ἀθήνα στή νεοελληνική ποίηση», πού περιέχει τή διάλεξή του πού δόθηκε στήν Ἀρχαιολογική Ἑταιρία. Στή διάλεξή του παραθέτει κείμενα ἀρχαίων καί νεωτέρων γιά τήν Ἀθήνα καί ποιήματα Γ. Σουρῆ, Κωστῆ Παλαμᾶ, Ζαχαρία Παπαντωνίου, Μιλτιάδη Μαλακάση, Παύλου Νιρβάνα, Πάνου Ταγκόπουλου, Τίμου Μωραϊτίνη, Γερ. Σπαταλᾶ, Φώτου Γιοφύλλη, Ἰω. Πολέμη, Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀθηνᾶς Ταρσούλη, Ἰω. Κουτσοχέρα, Κούλη Ἀλέπη, Γ. Κ. Σταμπολῆ, Κωστῆ Βελμύρα κ.ἄ.

Ε. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ: «ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΓΕΡΟΝΤΑΣ»

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Ἑπτάλοφος» ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τῆς Εὐαγγελίας Γ. Γεωργοπούλου «Ὁ Μικρασιατικός Γέροντας» πού ἀναφέρεται στό γνωστό χωριό τῆς Μικρασίας στό ὁποῖο ἄνθισε ὁ ἑλληνισμός, πρίν ἀπό τήν καταστροφή τοῦ 1922.

Φ. ΜΟΥΛΙΟΥ: «ΜΟΡΦΕΣ»

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Δωδώνη» καί στή σειρά «Σύγχρονη Ἑλληνική Λογοτεχνία», ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Φάνη Μούλιου «Μορφές». Πρόκειται γιά μιά σειρά διηγήματα, ἐμπνευσμένα ἀπό τή σύγχρονη ἑλληνική ζωή καί πού ἔχουν τούς τίτλους «Ὁ Ἄριστος βρίσκει τήν εὐτυχία», «Τό χαμένο παράσημο», «Ἐκβιασμός», «Συμφωνητικόν» «Παρακρατεῖται εὐτυχία», «Συναπάντημα», «Τό πουλόβερ» καί «Ὁ Φτελιάς».

Σ. ΠΑΡΖΑΛΗ «ΒΛΑΧΟΙ»

Ἐκυκλοφόρησε ἡ ποιητική συλλογή τοῦ Σταύρου Παρζαλῆ «Βλάχοι» μέ ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπό τή ζωή τῶν Κουτσόβλαχων.

ΦΙΦΗΣ Α. ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ: «ΧΤΥΠΟΚΑΡΔΙΑ»

Ἐκυκλοφόρησε τό ποιητικό βιβλίο τῆς Φιφῆς Σταματίου «Χτυποκάρδια» μέ ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπό τή ζωή καί τή φύση.

— Προλογίζοντας τήν ἔκδοση ὁ Γ. Βαλέτας γράφει, μεταξύ ἄλλων:

«Ἡ ποίηση τῆς κυρίας Φιφῆς Ἀλ. Σταματίου εἶναι ἁπλή, αὐθόρμητη καί ἀπροσποίητη, ὅπως τό κελάρυσμα ἑνός ρυακιοῦ ἤ τό κελάδισμα ἑνός πουλιοῦ σέ μιά ἀνοιξιάτικη ὥρα. Δέν παρασύρεται ἀπό τή μοντέρνα τεχνοτροπία. Ἀκολουθεῖ τήν παράδοση, τό ρυθμό τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, καί ἐμπνέεται ἀπό πραγματικές συγκινήσεις τῆς ζωῆς της καί τῆς ψυχῆς της. Ἡ Καλλιθεάτισσα ποιήτρια δέν προσποιεῖται σέ κανένα τραγούδι της, γράφει ἀπό ἐσωτερική ἀνάγκη. Ὁ στίχος της ἀναβρύζει στό στόμα της ἀβίαστος καί ρυθμικός. Ἡ ψυχή της ζῆ μέσα στή φύση, πού εἶναι γι' αὐτήν ἡ δεύτερη, ἡ ἀθάνατη, ἡ ἀχώριστη Μητέρα. Ἡ τόσο ἔντονη φυσιολατρεία της, ἐκφράζεται σέ πολλά τραγούδια της... Κλείνοντας ὁ ἀναγνώστης τή σεμνή καί ἀνεπιτήδευτη αὐτή προσφορά τῆς Καλλιθεάτισσας ποιήτριας μεταφέρεται σ' ἕνα κόσμο ἀγνότητος, πού τόν κυβερνᾶ ἡ ἀληθινή ἀνθρωπιά καί ἡ πραγματική, ἡ ἁπλή ποίηση.

Γ. ΤΣΑΚΑΛΟΥ «ΠΟΡΕΙΑ ΣΕ ΕΧΘΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ»

Ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Πειραιώτη διηγηματογράφου Γεράσιμου Τσάκαλου «Πορεία σέ ἐχθρικό περιβάλλον». Πρόκειται γιά 15 διηγήματα γραμμένα μέ τό νεωτεριστικό ὕφος τοῦ συγγραφέα, πού μιλοῦν γιά τόν πόνο καί τή μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου μέσα στόν τεχνολογικό πολιτισμό τῆς ἐποχῆς μας.

ΒΟΥΛΓΑΡΕΛΗ: «ΧΩΡΙΣ»

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Ἰωλκός» ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Νίκου Βουλγαρέλη «Χωρίς». Πρόκειται γιά μιά σειρά γελοιογραφικῶν σκίτσων, πού μέ χιοῦμορ καί σαρκαστική διάθεση ἀντικρύζουν ἀνθρώπους καί καταστάσεις τῆς ἐποχῆς μας.

ΓΙΑΝΝΗ ΓΑΛΑΝΟΜΑΤΙΔΗ: «Τ' ΕΙΡΗΝΗΣ Ο ΗΛΟΝ»

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Δωδεκάτη Ὥρα» ἐκυκλοφόρησε ἡ ποιητική συλλογή τοῦ Γιάννη Γαλανοματίδη «Ποντιακή Μοῦσα Νο 2 — Τ' Εἰρήνης ὁ Ἥλον». Πρόκειται γιά σειρά ποιημάτων γραμμένων στή γραφική ποντιακή διάλεκτο.

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΛΕΟΝΑΡΔΟΥ «Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΒΑΛΤΟΣ»

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Κέδρος» ἐκυκλοφόρησε ἡ ποιητική συλλογή τῆς Μαρίας Παπαλεονάρδου «Ὁ μεγάλος βάλτος», μέ ποιήματα γεμάτα βαθύ συναισθηματισμό, ἔντονη λυρική διάθεση, καί πλημμυρισμένα ἀπό τίς ἀνησυχίες τῆς σύγχρονης γενιᾶς.

«Ο ΧΟΡΟΣ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ»

Ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο «Μίνωας», ἐκυκλοφόρησε «Ὁ Χορός τῆς δόξας» τῆς Καλλιόπης Σφαέλλου. Πρόκειται γιά ἕνδεκα ἀφηγήματα στέρεα βασισμένα σέ γεγονότα τοῦ 21 πού συνέβησαν στό Μοριά, τή Μακεδονία, στή Ρούμελη καί στό Αἰγαῖο.

— Ὅπως τόν χορό πότε τόν σέρνει ὁ ἕνας καί πότε ὁ ἄλλος, παραδίνοντας τους, ἔτσι καί τόν χορό τῆς Δόξας τόν σέρνει πότε ὁ Καραϊσκάκης, πότε ὁ Μπότσαρης. Κι' ὅλοι μαζί μᾶς γεμίζουν μ' ἐθνική περηφάνεια καί μᾶς θυμίζουν πόσα καί πόσα χρεωστοῦμε σ' ὅσους θυσίασαν τά πάντα γιά νά κληρονομήσουν σέ μᾶς τό μεγαλύτερο ἀγαθό τοῦ ἀνθρώπου: Τή Λευτεριά.

ΕΝΑΣ ΙΣΚΙΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Σέ ἐπιμελημένη ἔκδοση τῆς «Δωδεκάτης Ὥρας» ἐκυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Τάσου Γ. Ἀναγνώστου «Ἕνας Ἴσκιος στήν πόλη» —πέμπτο τοῦ συγγραφέα.

— Πρόκειται γιά ποιήματα, πού χωρισμένα σέ ἑνότητες ἀποτελοῦν ἔργο συνθετικό καί πολύπλευρο. Στό βιβλίο ἐπιχειρεῖται ἡ σκιαγράφηση μιᾶς πορείας, ὅπου ὑποφαίνεται ἡ ἀπεγνωσμένη προσπάθεια τοῦ πνεύματος γ' ἀπαλλαγή ἀπό τήν ὕλη, πού βαραίνει πάνω του σαγηνευτικά σέ μιάν ἀμφιταλάντευση ἀνάμεσα στή γλυκύτητα καί στήν πικρία, στά πάθη καί στή λύτρωση ἀπ' αὐτά. Μέ κατάληξη μιά νίκη - βῆμα πρός τά ἐπέκεινα.

ΤΖ. ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ: ΔΙΟΔΙΑ

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Κέδρος» ἐκυκλοφόρησε ἡ ποιητική συλλογή τῆς Τζένης Μαστοράκη «Διόδια».

— Λιτοί, σέ τόνο καθημερινῆς κουβέντας, οἱ στίχοι τῆς Μαστοράκη ἠχοῦν οἰκεῖα στ' αὐτιά τοῦ ἀναγνώστη. Ὕφος ξεχωριστό προσωπικό, μέ συγκρατημένο λυρισμό καί ἁπλότητα στήν ἔκφραση. Ποίηση διακριτική, σπαραχτικά χαμηλόφωνη, ὑποβλητική μέ τήν εἰλικρίνειά της. Δεῖγμα χαρακτηριστικό τῆς δουλειᾶς της: «Ἡ δήλωση»: Ἀποτάσσομαι, εἶπα, τόν σατανά/ Ἔκανα δήλωση μετανοίας/ στό θεό καί στήν/ καθεστηκυῖα τάξη/ Διανύοντας/ τήν ἀπελεύθερη περίοδο/ τῆς δουλείας μου/ δέν πρέπει νά ξεχνάω/ πώς ἀκόμα χρειάζομαι προστάτη/ στά δικαστήρια.

ΑΝΤ. ΛΑΡΔΑ «Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ»

Ἐξεδόθη στή Χίο καί ἐκυκλοφόρησε τό ποιητικό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λάρδα «Ἡ συλλογή τῆς θάλασσας» μέ ποιήματα, σέ ἐλεύθερο στίχο, πού ἀπηχοῦν τά ὄνειρα καί τίς ἀνησυχίες τῆς νέας γενιᾶς.

ΣΟΝΙΑΣ ΟΛΛΑΝΔΕΖΟΥ «ΔΡΟΣΟΣΤΑΛΙΔΕΣ»

Ἐκυκλοφόρησε ἡ ποιητική συλλογή τῆς Σόνιας Ὀλλανδέζου «Δροσοσταλίδες».

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ἡ ἐλευθερία τοῦ Λόγου, ἄρρηκτα συνυφασμένη μέ τήν ἀνθρώπινη ὀντότητα

Ο ΙΔΙΟΣ Ο ΛΑΟΣ ΠΗΓΗ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΓΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ

Χθές, στίς 8 τό βράδυ, στό θέατρο «Ἄλφα» πραγματοποιήθηκε ἡ δημόσια συζήτηση τῆς «Ἑταιρείας Μελέτης Ἑλληνικῶν Προβλημάτων» μέ θέμα «Τά ἀνθρώπινα δικαιώματα — ἐλεύθερη ἔκφραση καί ἐπικοινωνία». Ἡ συζήτηση διεξήχθη μέ ἀσφυκτικά γεμάτη τήν αἴθουσα ἀπό ἀκροατές, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ὁποίων ἦσαν νέοι.

Πεπονῆς: Κληρονομία τοῦ Φερραίου καί τοῦ '21

ΠΡΩΤΟΣ μίλησε ὁ Ἀναστάσιος Πεπονής, ὁ ὁποῖος, στήν εἰσαγωγική του ὁμιλία εἶπε, μεταξύ ἄλλων, τά ἑξῆς:

Ξεκινᾶμε ἀπό τό βασικό τίτλο. Πιό ἀκριβολόγος θά μποροῦσε νά εἶναι ὁ ὅρος: Θεμελιώδη Δικαιώματα. Αὐτό δηλαδή, πού τ' ἀντιλαμβανόμαστε ἄρρηκτα μέ τήν ἀνθρώπινη ὀντότητα, σύμφυτα μέ τήν προσωπικότητα, ἀναγκαῖο θεμέλιο γιά τή διασφάλιση τῆς σωματικῆς καί γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ὑπόστασης τοῦ ἀνθρώπου.

● Αὐτά πού ἐννοοῦμε μέ τόν ὅρο Θεμελιώδη Δικαιώματα, δέν ὑπῆρξαν ἀπό ἀνέκαθεν δεδομένα. Ἡ γέννησή τους προϋποθέτει: κοινωνικές ἀνελίξεις σέ βαθμό προχωρημένο, ἕνα ὁρισμένο συσχετισμό κοινωνικῶν δυνάμεων, μιά προηγμένη κοινωνική συνείδηση. Αὐτές οἱ ἴδιες προϋποθέσεις καθορίζουν καί τό περιεχόμενό τους, πού δέν μένει ἀναλλοίωτο, ἀλλά ἐμφανίζεται διαφορετικό — λιγώτερο ἤ περισσότερο — κατά ἱστορικές περιόδους καί κατά περιοχές.

● Σήμερα, σέ κάθε ἔρευνα ἤ συζήτηση γιά θεμελιώδη Δικαιώματα, ἐνυπάρχει ἕνα τουλάχιστον σταθερό σημεῖο ἀναφορᾶς: εἶναι ἡ πολιτική — θεωρητική κληρονομιά πού μᾶς ἄφησαν οἱ μεγάλες ἐπαναστάσεις τοῦ 18ου αἰώνα — Ἀμερικανική καί Γαλλική — καί οἱ ἀντίστοιχες Διακηρύξεις. Εἶναι ἀκόμα, γιά μᾶς τούς Ἕλληνες, ἡ κληρονομιά πού ἄφησε ὁ Ρήγας Φεραῖος μέ τή διακήρυξή του τοῦ 1797 καί ὁ Μεγάλος Σηκωμός μέ τά Συντάγματα τῆς Ἐπιδαύρου (1822 - 1823) καί τῆς Τροιζῆνος (1827). Πρόκειται γιά ἐπαναστάσεις ταυτόχρονα ἐθνικές καί δημοκρατικές τά ἀντίστοιχα κείμενα ἐκφράζουν, ἔτσι καί ἐπιβεβαιώνουν, αὐτό τόν ἀδιάσπαστα διπλό χαρακτῆρα τους. Μέ ὅλα αὐτά τά κείμενα διακηρύσσεται ἤ ἀποκαθίσταται, σάν ἕνα ἀπό τά βασικά καί ἀπαραβίαστα δικαιώματα, ἡ ἐλευθερία τῆς ἔκφρασης: Στό ἀμερικάνικο Σύνταγμα τῆς Βιρτζίνια τοῦ 1776 (ἄρθρο 12) διαβάζομε πώς «ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου εἶναι μιά ἀπό τίς μεγάλες λεωφόρους τῆς ἐλευθερίας καί δέν μπορεῖ νά περιορίζεται παρά μόνο ἀπό δεσποτική κυβέρνηση». Ἡ Γαλλική Διακήρυξη τοῦ 1789 (ἄρθρο 11), χαρακτηρίζει τήν «ἐλεύθερη διάδοση τῶν σκέψεων καί τῶν δοξασιῶν» ἀπ' τά πιό πολύτιμα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου πού ἀσκεῖται μέ τό νά μπορεῖ νά λέει, νά γράφει καί νά δημοσιεύει κάθε πολίτης ἐλεύθερα, ἔχοντας εὐθύνη ἀπό τό νόμο σέ περιπτώσεις καταχρηστικῆς ἄσκησης τοῦ δικαιώματος. Ὁ Ρήγας, στά Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου (ἄρθρο 7), περιλαμβάνει «Τό δίκαιον τοῦ νά φανερώνωμεν τήν γνώμην μας καί τούς συλλογισμούς μας, τόσον μέ τήν τυπογραφίαν, ὅσον καί μέ ἄλλον τρόπον».

Μεταπολεμικές διακηρύξεις γιά τήν ἐλευθερία

ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΣ ὁ Ἀν. Πεπονής, ἀναφέρθηκε στήν ἐποχή μας, στή σύγκρουση τοῦ ναζισμοῦ καί τοῦ φασισμοῦ, πού προϋπέθεταν περιφρόνηση πρός τήν ἀξιοπρέπεια καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, μέ τίς δημοκρατίες πού πρόβαλαν τό ὅραμα ἑνός διαφορετικοῦ μεταπολεμικοῦ κόσμου τοῦ ὁποίου θεμέλιο, σύμφωνα μέ τή διακήρυξη Ρούζβελτ — Τσώρτσιλ, πού ὀνομάσθηκε Χάρτης τοῦ Ἀτλαντικοῦ, θά ἦταν τέσσερις Ἐλευθερίες· πρώτη στή σειρά, ἦταν ἡ ἐλευθερία τῆς γνώμης καί τῆς ἔκφρασής της. Ἀνάλογες διακηρύξεις ἀκολούθησαν στήν Τεχεράνη, στή Μόσχα, στή Γιάλτα καί καταστάλαγμα αὐτῶν ἦταν ὁ Καταστατικός χάρτης τοῦ ΟΗΕ (1945), πού θεωρεῖ σάν σκοπό του «τήν προαγωγή καί ἐνθάρρυνση τοῦ σεβασμοῦ πρός τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί πρός τίς θεμελιώδεις ἐλευθερίες γιά ὅλους» καί ἡ Παγκόσμια Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τοῦ ΟΗΕ, πού μέ τά ἄρθρα τῆς 18 καί 19 ἀναγνωρίζονται τά δικαιώματα ἐλευθερίας σκέψεως καί συνειδήσεως, καθώς καί τό δικαίωμα γνώμης καί ἐκφράσεως πού ρητά περιλαμβάνει τό δικαίωμα νά ζητᾶ κάθε ἄνθρωπος, νά δέχεται καί νά δίνη πληροφορίες. Ὅμως μέ τή Διακήρυξη αὐτή δέν δεσμεύεται κανένας. Ἕνα βῆμα ἀπό τή λεκτική διακήρυξη πρός τήν πράξη — δηλαδή πρός τή δέσμευση — σημειώνεται μέ τή Σύμβαση τῆς Ρώμης (1950) πού ἐπιτρέπει στό ἄτομο νά καταγγείλη τήν Κυβέρνησή του γιά παραβίαση τῶν Δικαιωμάτων. Καί ὁ Ἀν. Πεπονής πρόσθεσε:

● Ὁ πυρήνας τοῦ προβλήματος ὅμως — ὄχι τοῦ νομικοῦ ἀλλά τοῦ πολιτικοῦ — δέν εἶναι ἡ ἐνδεχόμενη ἀτομική παραβίαση. Εἶναι ἡ ἐνδεχομένη κατάλυση τῶν Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων. Καί ἡ κατάλυση αὐτή δέν προσβάλλει τά μεμονωμένα ἄτομα. Προσβάλλει τό σύνολο τῶν πολιτῶν, ἤ εὐρεῖες κατηγορίες· δηλαδή, καί μέ λίγες λέξεις, προσβάλλει τόν Λαό. Σέ μιά τέτοια περίπτωση, οἱ διαδικασίες πού προβλέπει ἡ Εὐρωπαϊκή Σύμβαση, προσφέρουν τελικά μιά ἀπόφαση πού περιορίζεται στήν αὐθεντική ἐπιβεβαίωση ὅτι τά δικαιώματα ἔχουν ἤδη καταλυθῆ. Δέν ὑποτιμοῦμε τήν ἠθική καί τήν ἔμμεση πολιτική σημασία της. Ἀλλά αὐτό δέν εἶναι «προστασία» καί ἀποδεικνύει ὅτι ποτέ δέν ἀποκαταστάθηκε ἕνας μηχανισμός διεθνῶν, δηλαδή εὐρωπαϊκῶν, ἐγγυήσεων.

Εὐθύνη κυβερνήσεως καί πνευματικῶν ἀνθρώπων

Η «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ» τῆς Διακήρυξης τοῦ ΟΗΕ — εἶπε συνεχίζοντας ὁ Ἀν. Πεπονής — καί ἡ διεθνικότητα ἤ ὑπερεθνικότητα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σύμβασης καί τῶν ὀργάνων πού δημιούργησε, ἀνταποκρίνονται σέ μιά ἀλήθεια: πώς ὅταν τά θεμελιώδη Δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καταλύονται κάπου «ἐκεῖ», αὐξάνεται ὁ κίνδυνος νά καταλυθοῦν καί πάρα πέρα· πώς ἡ ὑπεράσπιση ἑνός ἀνθρώπου ἤ μιᾶς ὁμάδος, πού παραβιάζονται τά δικαιώματά τους, εἶναι καί ὑπεράσπιση τῶν ἄλλων, ὑπεράσπιση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Αὐτή ὅμως εἶναι μιά ἀλήθεια γενική καί ἀφηρημένη. Ἡ συνειδητή καί συνεπής παραδοχή της μᾶς ὁδηγεῖ στήν εὐθύνη. Κι' αὐτή ἡ εὐθύνη παίρνει συγκεκριμένο περιεχόμενο κάτω ἀπό τίς ἑκάστοτε συγκεκριμένες συνθῆκες... Στή σκέψη καί στή συνείδηση ἑνός λαοῦ, πού γιά ἄλλα μετέχει σέ μιά διεθνή κοινότητα καί γιά ἄλλα τόν ἀφήνουν ἀπ' ἔξω, μπορεῖ νά γεννηθοῦν κρίσιμα ἐρωτήματα καί ἀμφιβολίες. Ἄν εἴμαστε Δυτικοευρωπαῖοι, θά σκεφθοῦν εὔλογα, θά πρέπει νά εἴμαστε ὡς πρός ὅλα, ὅσα συνθέτουν τή φυσιογνωμία τῆς Εὐρώπης. Ὅμως, ἡ ἀναδοχή μιᾶς εὐθύνης πού ἤ προλαμβάνει αὐτά τά ἐρωτήματα, ἤ τούς δίνει ἀπάντηση ἱκανοποιητική, προϋποθέτει μιάν ἄλλη παραδοχή: πώς οἱ δεσμεύσεις δέν ἀφοροῦν τόν ἀντιπρόσωπο, ἀλλά τόν ἀντιπροσωπευόμενο· πώς οἱ εὐθύνες ἀναλαμβάνονται ὄχι ἀπέναντι τῶν κυβερνήσεων, ἀλλά ἀπέναντι τῶν Λαῶν. Ἕνας Κινέζος σοφός (Μένκιους), πού ἔζησε τόν 3ο ἤ 4ο π.Χ. αἰώνα, εἶχε πῆ: «Τό πιό σημαντικό εἶναι ὁ λαός, ἔπειτα ἔρχεται καί τό Κράτος καί ὁ αὐτοκράτορας εἶναι τό λιγώτερο σημαντικό».

● Παράλληλη μέ τήν πολιτική εὐθύνη, εἶναι καί ἡ εὐθύνη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτήν δέν ὑπάρχουν σύνορα, ἀποστάσεις, σκοπιμότητες. Ὑπάρχει ἡ εὐαισθησία του καί ἡ συνείδησή του. Ξεκινᾶ ἀπό τήν εὐθύνη του γιά τόν τόπο του καί τό Λαό του, ὅπως ἕνας Γκόρκυ παλιότερα, ἕνας Νερούντα στίς μέρες μας· αἰσθάνεται ὅμως τό χρέος του ἀπέναντι σέ κάθε ἄνθρωπο, σέ κάθε πνευματικό ἄνθρωπο εἰδικώτερα, ὁπουδήποτε στή γῆ.

● Τό πρόβλημα τῶν θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων παραμένει, ὄχι ἀποκλειστικά, ἀλλά κατά κύριο λόγο, πρόβλημα ἐσωτερικό, δηλαδή ἐθνικό τοῦ κάθε λαοῦ. Θά πρέπει νά δοῦμε τά Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου μέσ' ἀπ' τήν ἐσωτερική νομοθεσία· ἀλλά καί ἔξω ἀπ' αὐτή, σά μέρος τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Θά πρέπει ἀκόμα τό Δικαίωμα τῆς ἔκφρασης, πού εἶναι τό εἰδικώτερο θέμα μας, νά μή τό ξεχωρίζομε ἀπό τό Δικαίωμα τῆς Ἐπικοινωνίας. Ἡ ἄσκηση τῶν δικαιωμάτων εἶναι καί μιά λειτουργία· ἡ ἔκφραση, τότε μόνο λειτουργεῖ κοινωνικά ὅταν μπορεῖ ἐλεύθερα νά ἐπικοινωνῆ.

Γ. Κουμάντος: Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπικοινωνίας

ΕΝ ΣΥΝΕΧΕΙΑ, πῆρε τό λόγο ὁ Γιώργος Κουμάντος, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος στήν ἐλευθερία ἐπικοινωνίας, εἶπε, μεταξύ ἄλλων:

ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ἀναγκαῖο νά τονισθῆ, ὅτι ἔκφραση καί ἐπικοινωνία δέν συμπίπτουν· ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως τότε μόνον παίρνει ὁλοκληρωμένη σημασία, ὅταν φθάνη νά εἶναι ἐλευθερία ἐπικοινωνίας. Γιατί μπορεῖ νά ἀφήνωμαι ἐλεύθερος νά «ἐκφράσω» τά νοήματά μου καί τά μηνύματά μου — τά νοήματα ὅμως καί τά μηνύματα νά μή φθάνουν στούς ἀποδέκτες τους, στό κοινό τους γιατί ἐμποδίζονται μέ πλάγιους ἤ αὐθαίρετους τρόπους. Ἔτσι, νομίζω, ὅτι ὅταν τά διάφορα κατά καιρούς Συντάγματα κατοχυρώνουν τό δικαίωμα τῆς «δημοσιεύσεως» τῶν «στοχασμῶν» τοῦ καθενός, ἀποβλέπουν ὄχι ἀφηρημένα στήν ἔκφραση, ἀλλά στήν ἔκφραση πού ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἐπικοινωνία.

ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ὁ Γιώργος Κουμάντος ἀναφέρθηκε στά Ἑλληνικά Συντάγματα, πού ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἀγώνα ἀπαγόρευαν τή Λογοκρισία. Ὅμως, μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ Κινηματογράφου, περιελήφθη στό Σύνταγμα διάταξη πού ὅριζε ὅτι «ἐξαιρετικῶς γιά τούς Κινηματογράφους δύνανται νά ληφθοῦν προληπτικά μέτρα πρός προστασία τῆς νεότητος». Αὐτό τό πρῶτο «ρῆγμα» εὐρύνθηκε καί ἡ διάταξη ἐπεξετάθη στά δημόσια θεάματα, τή φωτογραφία, τή ραδιοφωνία, τήν τηλεόραση, τούς δίσκους γραμμοφώνου κ.ἄ.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου μόνο θεωρητική

ΣΤΑ ΕΝΤΥΠΑ γενικά, (ἐφημερίδες, περιοδικά, βιβλία), προληπτική λογοκρισία δέν ἐπιτρέπεται ἀπό τό Σύνταγμα — ἄλλο τό θέμα τῆς ἀναστολῆς τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου πού γι' αὐτό θά γίνη λόγος ἀργότερα — εἶπε συνεχίζοντας ὁ Γ. Κουμάντος. Ὑπάρχουν ὅμως — καί προβλέπονται ἀπό ὅλα τά κατά καιρούς ἑλληνικά Συντάγματα — περιπτώσεις, ὅπου ἐπιτρέπεται ἡ κατάσχεση τῶν ἐντύπων, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀφοῦ κυκλοφορήσουν. Τό Σύνταγμα τοῦ 1952 ἐπιτρέπει τήν κατάσχεση ἐντύπων πού προσβάλλουν τή θρησκεία, τόν Βασιλιά, τόν Διάδοχο, τίς συζύγους καί τά τέκνα τους, τή σεμνότητα, τά στρατιωτικά ἀπόρρητα κι' ὅσα ἔχουν περιεχόμενο στασιαστικό ἤ στρέφονται κατά τῆς ἐθνικῆς ἀκεραιότητος ἤ προκαλοῦν σέ ἐσχάτη προδοσία· τό Σύνταγμα τοῦ 1968 περιλαμβάνει ὅλα αὐτά καί προσθέτει ἀκόμα τά ἔντυπα πού σκοποῦν «τήν ἀνατροπή τοῦ πολιτεύματος ἤ τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ καθεστῶτος... ἤ δημιουργοῦν ἡττοπάθειαν (ἤ)... ἀποβλέπουν ὁπωσδήποτε εἰς τήν προβολήν ἤ διάδοσιν, πρός πολιτικήν ἐκμετάλλευσιν ἀπόψεων ὀργανώσεων καί κομμάτων τελούντων ἐκτός νόμου». Βλέπετε, ἀπό πόσο στενή ἐξαίρεση ξεκινήσαμε καί πού φτάσαμε.

● Κατασταλτική, τώρα, λογοκρισία ἀσκοῦν ὅλες ἐκεῖνες οἱ διατάξεις, προπάντων τοῦ νόμου περί Τύπου, πού τιμωροῦν ἐκ τῶν ὑστέρων, ὁρισμένα δημοσιεύματα. Εἶμαι πρόθυμος νά παραδεχθῶ πώς τά κάθε λογῆς δημοσιεύματα δέν μποροῦν νά εἶναι ἀσύδοτα καί πώς αὐτή ἡ κατασταλτική λογοκρισία, γιά ὁρισμένα θέματα εἶναι ἀπαραίτητη, ὅπως π.χ., ὅταν πρόκειται νά ἐμποδίση συκοφαντικά δημοσιεύματα ἤ νά προφυλάξη ἀνηλίκους ἀπό δημοσιεύματα ἐπικίνδυνα γιά τήν ψυχική τους ὑγεία. Τό περισσόν ὅμως ἐκ τοῦ πονηροῦ. Δέν πρόκειται βέβαια νά σᾶς κουράσω μέ μιάν ἀνάλυση τοῦ νόμου περί Τύπου πού σήμερα ἰσχύει. Ἀρκεῖ μόνο νά ἀναφέρω, ὅτι περιέχει τόσο πολλές ἀπαγορεύσεις καί μέ κριτήρια τόσο ἐλαστικά καί τόσο πολιτικοποιήσιμα, ὥστε ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου νά ἀπομένη μᾶλλον θεωρητική διακήρυξη. Ἀρκεῖ νά ἀναφέρουμε τήν ἀπαγόρευση δημοσιεύσεως «εἰκόνων ἤ παραστάσεων δυναμένων νά προκαλέσουν ἀναζωπύρηση τῶν πολιτικῶν παθῶν» καί τήν ἀπαγόρευση δημοσιεύσεως εἰδήσεων ψευδῶν (ἀλλά ἡ διάκριση εἰδήσεως καί κρίσεως δέν εἶναι πάντα σαφής γιά τά δικαστήρια) πού μποροῦν «νά φέρωσιν ἀνησυχίαν ἤ φόβον εἰς τούς πολίτας, ἤ νά κλονίσωσι τήν ἐμπιστοσύνην τοῦ κοινοῦ πρός τήν ἐξασφαλίζουσαν τήν κοινήν εἰρήνην, κρατικήν ἐξουσίαν πρός τάς ἐνόπλους δυνάμεις τῆς χώρας καί πρός τό ἐθνικόν νόμισμα ἤ νά ταράξωσι τήν ὑπό τοῦ Κράτους ἀκολουθουμένην πολιτικήν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως διά τῆς ἐνθαρρύνσεως ἐγχωρίων ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων ἤ διά τῆς προσελκύσεως ξένων κεφαλαίων χάριν δημοσίων ἤ ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων, εἴτε τήν ἀνάπτυξιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐν τῇ Χώρα ἤ νά ἐπιφέρωσι διαταραχήν εἰς τάς διεθνεῖς σχέσεις τοῦ κράτους».

Τό Κράτος πρέπει νά εἶναι οὐδέτερο

ΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΙΣ πού προηγήθηκαν προσπάθησαν νά δώσουν μιάν εἰκόνα τῆς ρυθμίσεως μέ βάση τό Σύνταγμα καί τούς νόμους — πρόσθεσε ὁ Γ. Κουμάντος. Πρέπει πάντως νά προστεθῆ, ὅτι οὔτε ἡ εἰκόνα αὐτή, ἀνταποκρίνεται στή σημερινή πραγματικότητα, πού εἶναι ἀκόμα πιό περιοριστική γιά τήν ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως καί τῆς ἐπικοινωνίας. Γιατί σήμερα, τό ἄρθρο τοῦ Συντάγματος πού ἀπαγορεύει τή λογοκρισία βρίσκεται σέ ἀναστολή. Ἄλλωστε, καθώς ἔχει γίνει δεκτό ἀπό τά δικαστήρια, ὁ Στρατιωτικός Νόμος, πού ἐξακολουθεῖ νά ἰσχύη στήν Ἀθήνα, στόν Πειραιά καί στή Θεσσαλονίκη, εἶναι ἐπικρατέστερος ἀπό τάς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καί θά μποροῦσε σ' αὐτόν νά στηριχθῆ ἡ λογοκρισία. Ἔτσι σήμερα, γιά δυό λόγους, ἡ λογοκρισία θά ἦταν σύμφωνη μέ τούς νόμους καί δέν θά ἦταν ἀντισυνταγματική. Ἡ ἀλήθεια πάντως εἶναι, ὅτι στήν πράξη, ἔστω καί χωρίς συνταγματική ἀπαγόρευση, προληπτική λογοκρισία στά ἔντυπα δέν ἐφαρμόζεται.

● Προσωπικά πιστεύω, ὅτι οἱ περιορισμοί πού ἐπιβάλλει τό κράτος, στήν ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως καί τῆς ἐπικοινωνίας πρέπει νά περιορίζωνται στό ἐλάχιστο δυνατό, ὅσο εἶναι ἀναγκαῖο γιά τήν προάσπιση τῆς τιμῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀξιωματούχου ἤ μή καί γιά τήν περιφρούρηση κάποιων κρατικῶν ἀπορρήτων — κι' αὐτό βέβαια χωρίς προληπτική λογοκρισία, ποτέ. Τό κράτος οὔτε κηδεμόνας τῆς ἠθικῆς τῶν ἐνηλίκων πολιτῶν του εἶναι, οὔτε φρουρός ὁρισμένων ἰδεολογικῶν ἤ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Καί ἡ ἔννοια τῆς σεμνότητας ἀλλάζει καί οἱ πεποιθήσεις ἀλλάζουν καί τά κοινωνικά καθεστῶτα ἀλλάζουν. Τό κράτος ὀφείλει νά προσπαθῆ νά εἶναι οὐδέτερο. Ξέρω πώς ἡ οὐδετερότητα αὐτή, δύσκολα συμπορεύεται μέ τήν κοινωνική λειτουργία τοῦ κράτους, πού τοῦ ἐπιβάλλεται ἀπό τίς δυνάμεις πού τό κινοῦν καί τό στηρίζουν. Τό δέον ὅμως, δέν παύει νά εἶναι δέον καί πρέπει νά προβάλλεται σάν τέτοιο — ἄς τό μεταβάλη σέ πρᾶξη ὁποῖος μπορεῖ καί ὅσο μπορεῖ.

Στρ. Τσίρκας: Ἡ ἐλευθερία πνευματικῆς δημιουργίας

ΜΙΛΗΣΕ κατόπιν ὁ Στρατής Τσίρκας, γιά τήν ἐλευθερία τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, καί εἶπε, μεταξύ ἄλλων, τά ἑξῆς:

ΟΛΟΚΛΗΡΟ τό πρόβλημα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας εἶναι δεμένο μέ τό πρῶτο δικαίωμα τοῦ Ἀνθρώπου, τήν ἐλευθερία. Ὁ ποιητής, ὁ πεζογράφος δέ βρίσκει τή δημιουργική διάθεση ἄν νοιώθη πώς δέν εἶναι ἐλεύθερος, πώς κάποιος περισπασμός ἤ φόβος τόν ἀπειλεῖ. Κι' ἀκόμη χρειάζεται νά μπορῆ νά λέη στούς ἄλλους τί αἰσθάνεται. Ἄν αὐτά πού ἔχει μέσα του δέ βροῦν διέξοδο, σαπίζουν.

● Κανένα καθεστώς, ὅσο καταπιεστικό κι' ἄν εἶναι, δέν μπορεῖ νά τοῦ στερήση τήν ἐλευθερία νά σκέφτεται καί νά αἰσθάνεται. Μπορεῖ ὅμως νά τόν ἐμποδίση ν' ἀνακοινώση τά αἰσθήματα καί τούς στοχασμούς του, μέ τή λογοκρισία καί τήν ἀπαγόρευση τῶν ἔργων του. Ἀλλά γιά τό λογοτέχνη, τό ἀναγνωστικό κοινό καί ἡ δυνατότητα νά ἐκφράζεται εἶναι ἀνάγκες πρωταρχικές. Ἄν καταλάβη πώς κινδυνεύει νά τίς στερηθῆ, τρομάζει καί παύει νά αἰσθάνεται. Ἄν πάλι αὐτολογοκριθῆ, τότε χάνει τήν ἀξιοπρέπειά του, τόν αὐτοσεβασμό, τήν ὀσμή, τή δροσιά καί τήν πρωτοτυπία του. Πάντως ἡ ζημιά εἶναι θανάσιμη. Μέσ' στήν ψυχή του ὁ δημιουργικός μηχανισμός παθαίνει ἐμπλοκή, στραπατσάρεται κι' αὐτό θά τόν ἐμποδίση νά γράψη καλά βιβλία στό μέλλον. Πᾶνε τριάντα τόσα χρόνια πού τό εἶπε αὐτό ὁ Ἄγγλος μυθιστοριογράφος Ε. Μ. Φόστερ.

● Δέν εἶναι λοιπόν μόνο τά ἔργα πού χάνονται, ὅσο διαρκεῖ τό καθεστώς τῆς λογοκρισίας σ' ἕναν τόπο, εἶναι καί ἡ ἀναπηρία πού χτυπᾶ τίς δημιουργικές δυνάμεις του γιά πολλά χρόνια. Τυπικό παράδειγμα, ἡ χιτλερική Γερμανία. Ὕστερα ἀπό δώδεκα χρόνων «κατευθυνόμενης» λογοτεχνίας, ὅταν ἐπιτέλους λυτρώθηκε ἡ ἀνθρωπότητα ἀπό τόν ἐφιάλτη, ἡ λογοτεχνία τῆς Γερμανίας, καί ἰδίως τό μυθιστόρημα, βρέθηκαν εἴκοσι χρόνια πίσω ἀπό τήν εὐρωπαϊκή. Ἀλλά καί στή σοβιετική λογοτεχνία δέν ἦταν λιγώτερη ἡ καθυστέρηση πού προκάλεσε ὁ Ζντανοβισμός, μέ τούς «θετικούς» ἥρωες καί τήν καταναγκαστική «αἰσιοδοξία».

● Τρίτη προϋπόθεση: Τό κοινό νά ἐπικοινωνῆ ἐλεύθερο μέ τά ἔργα. Ἄν μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο ἐμποδίζεται, τότε παθαίνει ἀναστολές καί δέν ὡριμάζει πνευματικά. Ἀπ' ἐκεῖ καί πέρα διαγράφεται ὁ μεγάλος κίνδυνος: Οἱ νεώτερες γενιές νά πέσουν σέ πνευματικό λήθαργο, στερημένες ἀπό τίς ὕψιστες ἱκανότητες πού ξεχωρίζουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τ' ἄλλα πλάσματα: συνείδηση, κρίση καί φαντασία. Θά μποροῦν ἴσως ἀκόμη νά μαθαίνουν τό πῶς τῶν πραγμάτων, ἀλλά δέ θά ἀνησυχοῦν πιά νά μάθουν τό γιατί. Παράδειγμα καί πάλι ἡ χιτλερική νεολαία. Ξέραν καλά πῶς νά πολεμοῦν, ἀλλά γιατί πολεμοῦσαν, αὐτό ἦταν δουλειά μόνο τοῦ Φύρερ.

● Βέβαια, δέν ἀρκεῖ ἡ ἐλευθερία γιά νά γραφτοῦν ἀριστουργήματα, καί ὑπάρχουν ἀριστουργήματα πού γράφτηκαν κάτω ἀπό ἀνελεύθερες συνθῆκες. Ἡ ἐλευθερία εἶναι μόνο μιά εὐνοϊκή προϋπόθεση. Δέν μποροῦμε ὡστόσο νά ἐλπίζουμε πώς ἡ πολιτιστική στάθμη ἑνός τόπου θ' ἀνεβῆ στό σύνολό της, ἄν οἱ συγγραφεῖς του ἐμποδίζωνται νά ἐκφραστοῦν ἀνοιχτά καί τό κοινό νά δεχτῆ ἐλεύθερα τό μήνυμά τους. Γιατί τότε δέν ἔχουμε λογοτεχνία ἐθνική, ἀλλά ἔργα εὐθυγραμμισμένα μέ τίς ἐπιθυμίες καί τίς προκαταλήψεις τῆς ἐξουσίας, ἔχουμε λογοτεχνία κυβερνητική.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Δέν χρειάζεται λοιπόν ἡ λογοκρισία σέ καμμιά περίπτωση; Δέν ὑπάρχουν καί βιβλία βλαβερά;

● Τό ζήτημα εἶναι ποιός ἀποφαίνεται πώς εἶναι βλαβερά. Γιατί πίσω ἀπό κάθε λογοκρισία — κι' ἐδῶ ἀναφέρομαι μόνο σέ χῶρες ὅπου κυρίαρχος εἶναι ὁ λαός — ὑπάρχουν δυό κίνητρα, ἕνα καλό κι' ἕνα κακό. Τό καλό βρίσκεται στήν ἐπιθυμία τῆς ἐξουσίας νά προστατέψη καί νά ἐνισχύση τήν ὁλότητα, ἰδιαίτερα σέ καιρούς κρίσης. Τό κακό εἶναι ἡ ἐπιθυμία της νά καταργήση κάθε κριτική πού στρέφεται ἐναντίον της. Κι' ἐπειδή ἡ πεῖρα λέγει πώς ἡ ἐξουσία, κάθε ἐξουσία, μοιραῖα ρέπει πρός τό δεύτερο κι' ἀπ' ἐκεῖ φτάνει στήν κατάχρηση καί τήν αὐθαιρεσία, ἡ λύση θά ἦταν ν' ἀπαγορευτῆ ἀλότελα κάθε λογοκρισία καί ταυτόχρονα τό κοινό, μέ μιά καλύτερη Παιδεία, νά μάθη μόνο του νά περιφρονῆ τ' ἀναγνώσματα καί τά θεάματα πού ἀπειλοῦν τήν πνευματική καί ψυχική του ὑγεία.

● Ὁ Ἀντρέϊ Σαχάρωφ, τῆς Σοβιετικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καί πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, μέ τήν πικρή του πεῖρα ἀπό τίς ἐκτροπές τοῦ Σταλινισμοῦ, λέγει πώς τρεῖς πνευματικές ἐλευθερίες —ν' ἀποκτᾶς καί νά μεταδίνης πληροφορίες, νά συζητᾶς ἄφοβα καί μ' ἀνοιχτό πνεῦμα, καί νά 'σαι ἀπαλλαγμένος ἀπό τίς πιέσεις τῆς ἐξουσίας καί τῶν προλήψεων— «εἶναι ἡ μόνη ἐγγύηση γιά νά μή μολυνθῆ ὁ λαός ἀπό τούς μαζικούς μύθους, οἱ ὁποῖοι στά ὕπουλα χέρια ὑποκριτῶν καί δημαγωγῶν μποροῦν νά καταλήξουν σ' αἱματηρή δικτατορία». Σήμερα, μέ τήν ἀθρόα εἴσοδο νέων λαϊκῶν τάξεων στό χῶρο τῆς πνευματικῆς καταναλώσεως, μέ τούς βιομηχανικούς ρυθμούς στήν παραγωγή βιβλίων τσέπης ἤ ἄλλων, λαϊκῶν περιοδικῶν κλπ., καί μέ τήν τυραννική κυριαρχία τῶν ἠλεκτρονικῶν μέσων ἐπικοινωνίας, ἡ δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς, κι' ὅταν ἀκόμη λειτουργῆ, τείνει νά δημιουργήση μόνο νησίδες ἀπό ἐλεύθερους διανοούμενους, ἀποκομμένους ὡστόσο ἀπό τήν ὁλότητα καί πού εἶναι ἀνίσχυροι ν' ἀναχαιτίσουν τόν κατακλυσμό τῆς λεγόμενης «κουλτούρας γιά τίς μάζες», τῆς σέ παγκόσμια δηλαδή κλίμακα ἀποβλακώσεως τοῦ κοινοῦ. Τί νά κάνουν τά δέκα ἤ εἴκοσι καλά βιβλία, οἱ δέκα ἤ εἴκοσι καλές ἐκπομπές, ὅταν τά λογῆς κατεστημένα, μονοπώλια, τράστ κι' ἐξουσίες, γιά νά στομώσουν τή σκέψη, τίς ἀμφιβολίες, τούς προβληματισμούς καί τίς ἀμφισβητήσεις, προγραμματίζουν καί τηλεκατευθύνουν τήν παραγωγή καί τήν κατανάλωση, χαμηλώνοντας ἀδιάκοπα τή διανοητική στάθμη τοῦ κοινοῦ καί φτωχαίνοντας τά ἔργα ἀπό κάθε ἀνθρώπινο περιεχόμενο; Ὅταν κάτω ἀπό τή σκιά τῆς λογοκρισίας ἐπιβάλλουν συστηματικά τή ναρκωτική ψυχαγωγία, τά καμώματα τῶν ἀστέρων τῆς ὀθόνης καί τοῦ γηπέδου ἤ τόν χυδαῖο ὠφελιμισμό μέ τά τυποποιημένα προϊόντα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας; Ἔτσι, ἡ τεχνολογική πρόοδος, μαζί μέ τά καλά της, κουβαλᾶ κι' ἕνα φοβερό κίνδυνο: ἀπειλεῖ τίς βασικές ἀνθρώπινες ἀξίες, τό ἴδιο τό νῆμα τῆς ζωῆς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Δέν ὑπάρχει λοιπόν λύση;

● Πάντα ὑπάρχει ἐλπίδα: Δημοκρατικός λαϊκός ἔλεγχος πάνω σ' ὅλα τά μέσα παραγωγῆς καί κατανάλωσης στόν πνευματικό χῶρο. Οἱ ἐλεύθερα σκεπτόμενοι ἄνθρωποι νά βγοῦνε ἀπό τίς νησῖδες τους, νά δώσουνε τά χέρια «πάνω ἀπό σύνορα πάνω ἀπό χῶρες», σέ μιά συντονισμένη ἀντεπίθεση. Ὅσο θά δυναμώνη ἡ ἐπιθετικότητα τοῦ τεχνολογικοῦ πνευματικοῦ θανάτου, τόσο νά δυναμώνη κι' ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ ἀντίστασή τους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κι' ὅταν παραβιάζωνται τ' ἀνθρώπινα δικαιώματα ποιά μπορεῖ νά εἶναι ἡ στάση τῶν συγγραφέων;

● Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς διαβάσω μιά περικοπή ἀπό τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη: «Ἔτυχε τότε καί ἦρθαν δυό χριστιανοί ἀπό τό Μισίρι καί εἶχαν χρήματα κι' ἅρματα καλά· ἦρθαν κι' αὐτεῖνοι νά δουλέψουν τήν πατρίδα, νά χαροῦνε τήν προκομμένην μας λευτεριάν. Διά νά τούς πάρουν τ' ἅρματα καί χρήματά τους οἱ ἀρχηγοί μας τούς λένε ὅτι εἶναι τζασίτες καί τούς βάνουν σ τούς παιδεμούς. οὔτε ὁ Χριστός δέν δοκίμασε ὅσα δοκίμασαν αὐτεῖνοι οἱ δυό. Καί σᾶς λέγω τούς παιδεμούς νά φωτιστῆτε κ' ἐσεῖς οἱ μεταγενέστεροι αὐτείνη τήν ἀρετή καί τότ' εἶστε ἐλεύτεροι ἄν ἔχετε τήν ἀρετή μας, νά κάνετε τά ἴδια». Κι' ἀφοῦ περιγράφει τά βασανιστήρια καταλήγει: «Αὐτείνη τή λευτερίαν ηὕρανε, ἀπούρθανε γυρεύοντας». «Κανένας φόβος ἀπό τούς ἀρχηγούς μας», καμμιά «ἐθνική σκοπιμότητα» δέν σταματᾶ τό συγγραφέα πού ἔβαλε πάνω ἀπ' ὅλα τόν Ἄνθρωπο καί τήν «λευτερίαν» του. Γίνεται λογιστής ψυχῶν. Μετρᾶ τίς θυσίες καί ζητᾶ λογαριασμό, δέν ξεχνᾶ ποτέ. Ἀκοῦστε καί τό Σεφέρη:

Κύριε, βόηθα νά θυμόμαστε
πῶς ἔγινε τοῦτο τό φονικό·
τήν ἁρπαγή, τό δόλο, τήν ἰδιοτέλεια.
τό στέγνωμα τῆς ἀγάπης·
Κύριε, βόηθα νά τά ξεριζώσουμε...

● Ἀπό τήν ἴδια τή φύση του, ἀπό τόν τρόπο πού λειτουργεῖ (ἔμπνευση — δημιουργία — ποιότητα) κι' ἀπό τόν κοινωνικό του ρόλο, ὁ μεγάλος ποιητής, ὁ μεγάλος πεζογράφος θά βρίσκεται πάντα σ' ἀντίθεση μέ τή Βία καί τό Κράτος. Ὁ Αἰσχύλος μέ τόν Προμηθέα», ὁ Σοφοκλῆς μέ τήν «Ἀντιγόνη», ὁ Δάντης κι' ὁ Ἔρασμος, ὁ Σαίξπηρ κι' ὁ Γκαίτε, ὁ Οὐγκώ κι' ὁ Ζολά, ὁ Ρομαίν Ρολλάν κι' ὁ Ἀνρύ Μπαρμπύς, ὁ Μαξίμ Γκόρκυ κι' ὁ Μαγιακόφσκυ κι' ὁ Μπρέχτ κι' οἱ Σοβιετικοί συγγραφεῖς πού θυσιάστηκαν στίς Σιβηρίες. Λογιστής ψυχῶν ὁ Μακρυγιάννης, μά κι' ὁ Σολωμός κι' ὁ Κάλβος, ὁ Καβάφης κι' ὁ Σικελιανός, ὁ Παλαμᾶς κι' ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Βάρναλης κι' ὁ Ρίτσος, ὁ Κοσμᾶς Πολίτης κι' ὁ Στρατής Δοῦκας, ὁ Δημήτρης Χατζῆς κι' ὁ Ἀντρέας Φραγκιάς. Καί βέβαια πρῶτος ἀνάμεσα στούς πρώτους ὁ Γιῶργος Σεφέρης:

Μεγάλος πόνος εἶχε πέσει στήν Ἑλλάδα·
τόσα κορμιά ριγμένα
στά σαγόνια τῆς θάλασσας, στά σαγόνια τῆς γῆς·
τόσες ψυχές
δοσμένες στίς μυλόπετρες, σάν τό σιτάρι.

Ἰάκ. Καμπανέλης: Ἀπαράδεκτη ἡ λογοκρισία στό θέατρο

ΜΙΛΗΣΕ κατόπιν ὁ Ἰάκωβος Καμπανέλλης, γιά τήν ἐλευθερία στό θέατρο καί εἶπε, μεταξύ ἄλλων:

ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΙΚΟ καί ξένο θεατρικό ἔργο προκειμένου νά παιχθῆ, πρέπει πρῶτα νά ὑποβληθῆ γιά προληπτική λογοκρισία. Σά θεσμό— ὄχι μόνο γιά τόν τόπο μας, ἀλλά γιά ὁπουδήποτε — τόν θεωρῶ ἀπαράδεκτο πέρα γιά πέρα. Καί εἰδικά γιά τήν Ἑλλάδα τόν θεωρῶ καί ἀνθελληνικό, ὅπως θεωρῶ ξένη πρός τήν ἑλληνική παράδοση κάθε μή δημοκρατική θέση. Τό θέατρο καί ἡ δημοκρατία γεννήθηκαν μαζί, καί τό θέατρο εἶναι μιά μορφή τῆς δημοκρατίας στήν τέχνη. Ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Σοφοκλῆς καί ὁ Εὐριπίδης γράφανε γιά νά ὑπηρετήσουν τόν τόπο τους, κατά τόν ἴδιο τρόπο πού τόν ὑπηρετοῦσαν σά στρατιῶτες ἤ σάν ἐκλεγμένοι δημόσιοι λειτουργοί. Τά δημόσια προβλήματα πού συζητοῦσαν στήν Πνύκα οἱ Ἀθηναῖοι, ἐλεύθερα καί ἀπό κοινοῦ, συχνά περνοῦσαν ἀπό τή δοκιμασία τῆς τραγικῆς ποίησης κι' ἔρχονταν στό θέατρο τοῦ Διονύσου, γιά νά ἰδωθοῦν καί νά κριθοῦν μέ νέο βάθος, πέρα ἀπό τίς ἐπίκαιρες διαστάσεις τους, τίς ἄμεσες ἀνάγκες καί τίς σκοπιμότητες. Δέν ἀναφέρομαι στούς ἀρχαίους ἀπό σχολαστική προγονολατρεία... Ἀλλά γιατί τό σύγχρονο παγκόσμιο θέατρο εἶναι πολιτικό θέατρο μέ τήν ἴδια πλατειά ἀντίληψη πού ἦταν τό ἀρχαῖο ἑλληνικό.

ΠΕΠΟΝΗΣ: Ὅταν λέτε «πολιτικό θέατρο» ἐννοεῖται αὐτό πού ἀναφέρεται σέ μιά ἄμεση πολιτική ἐπικαιρότητα — π.χ. σ' ἕνα δημόσιο πρόσωπο ἤ σ' ἕνα πρόσφατο γεγονός — ἤ τό θέατρο πού ἀγγίζει τή βαθύτερη οὐσία τῶν προβλημάτων, ὅπως λ.χ. τό πρόβλημα τῆς σχέσης ἀνθρώπου ἐξουσίας;

ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ: Κατ' ἀρχήν γιά νάμαι πιό σαφής, θά πῶ ὅτι πολιτικό θέατρο πιστεύω πώς εἶναι οἱ τραγωδίες, οἱ ἀριστοφανικές κωμωδίες, μερικά ἔργα τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ Ἴψεν καί σχεδόν ὅλα τά ἔργα τοῦ Τσέχωφ. Τό ὅτι οἱ ἴδιοι δέν εἴπανε ὅτι τά ἔργα τους εἶναι πολιτικά — γιά μένα τουλάχιστο — ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι εἶναι πολιτικά. Ποτέ τό ἔργο τους δέν περιορίζεται σέ μιά ἰδιωτική ἱστορία ἤ σέ μιά εἰδική περίπτωση χαρακτήρων. Στό ἀρχαῖο δρᾶμα, ἡ μοίρα τοῦ Οἰδίποδα εἶναι ἡ μοίρα μιᾶς ὁλόκληρης ἐξουσίας. Στούς Βρυκόλακες τοῦ Ἴψεν, ἡ κυρία Ἄλβινγκ εἶναι ἡ μοίρα ἑνός ὁλόκληρου κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ἄφησα τόν Μπρέχτ τελευταῖο γιά ν' ἀπαντήσω στό «ἄν τό πολιτικό θέατρο ἀναφέρεται σέ ἄμεση πολιτική ἐπικαιρότητα». Ὅπως θά ξέρετε, ὁ Μπρέχτ, ὁ μεγάλος δάσκαλος τοῦ σύγχρονου ἐποπτικοῦ θεάτρου, μιλᾶ πάντα μέ τά ἔργα του γιά πρόσφατα γεγονότα. Καί εἴτε πῆρε παλιούς μύθους καί ἔντυσε μ' αὐτούς ἀπόλυτως ἐπίκαιρα πράγματα, εἴτε μυθοποίησε ὁ ἴδιος γεγονότα, ζεστά ἀκόμα.

ΠΕΠΟΝΗΣ: Ἕνα «πολιτικό θέατρο» εἶναι ἀναγκαστικά στρατευμένο θέατρο;

ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ: Μοῦ εἶναι λίγο δύσκολο νά καταλάβω τί θά πῆ στρατευμένο. Κάθε ἄτομο ἤ κάθε ὁμάδα ἐφ' ὅσον ὑπηρετοῦν αὐτό πού πιστεύουν, εἶναι ἀναπόφευκτα στρατευμένα. Τό θέμα εἶναι πώς χειρίζονται αὐτή τήν ἀναπόφευκτη στράτευση.

ΠΕΠΟΝΗΣ: Ἕνα «στρατευμένο» θέατρο ὑπηρετεῖ πάντα ἕνα κόμμα ἤ μιά συγκεκριμένη σκοπιμότητα;

ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ: Συχνά. Ἀλλά καί πάλι θάλεγα πώς εἶναι θέμα χειρισμοῦ.

ΠΕΠΟΝΗΣ: Τό «πολιτικό θέατρο» εἶναι καί «ἐλεύθερο» θέατρο;

ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ: Ὅταν δέν εἶναι ἐλεύθερο δέν εἶναι οὔτε πολιτικό. Ἄν τό χαρακτηρίζουμε πολιτικό εἶναι γιατί ὁ προβληματισμός του ὡς πρός τήν ὑπόσταση τοῦ ἀτόμου μέσα στό πολιτικοκοινωνικό του καθεστώς εἶναι θεμελιακός. Πῶς μπορεῖ νά ἀγγίζη τέτοια προβλήματα ἄν δέν εἶναι ἀπό τήν φύση του ἐλεύθερο;

ΠΕΠΟΝΗΣ: Ποιά νομίζετε ὅτι μπορεῖ νά εἶναι ἡ «ἐπικοινωνιακή» ἐπίδραση τοῦ πολιτικοῦ θεάτρου στό κοινωνικό σύνολο;

ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ: Ἡ δημιουργία ἑνός πολίτη μέ περισσότερη συνείδηση πάνω σέ προβλήματα πού τόν ἀφοροῦν καί πού μόνος του δύσκολα τά ξεδιαλύνει. Δέν ἐννοῶ ἕνα θέατρο διδακτικό πού δίνει λύσεις. Ὄχι πρός Θεοῦ. Ἐννοῶ ἐκεῖνο πού τοποθετώντας στή σκηνή ἕνα πρόβλημα σέ δραματική ἐφαρμογή, κάνει μιά καίρια διάγνωση.

● Ἴσως μερικοί νά σκέφτωνται πώς μιά προληπτική λογοκρισία εἶναι ἐπιζήμια μόνο ὅταν εἶναι κέρβερος, καταπιεστική ἤ παράλογη.

Κατά τή γνώμη μου ἡ προληπτική λογοκρισία εἶναι ἐξ ἴσου ἐπιζήμια εἴτε εἶναι αὐστηρή, εἴτε ἤπια. Καί μόνο τό γεγονός ὅτι ὑπάρχει, φθάνει γιά νά κάνη ὅσο κακό δέ θάκανε ποτέ ἡ ἔλλειψή της.

● Φοβᾶμαι ὅτι ἡ λογοκρισία δέν περικόπτει ἁπλῶς ἔργα ἤ σκηνές ἤ λέξεις. Αὐτό εἶναι τό λιγώτερο. Τό πιό πολύ εἶναι ὅτι διαμορφώνει χαρακτῆρες. Θάθελα ὅμως νά ξεκαθαρίσω ἐδῶ, τί κατά τήν ἄποψή μου, ἐννοῶ ἐλευθερία στό θέατρο. Πιστεύω πώς οἱ ὧρες πού ὁ θεατρικός συγγραφέας — τό ἴδιο καί κάθε πνευματικός δημιουργός —ἀποσύρεται γιά νά δουλέψη, εἶναι ὧρες τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας του. Αὐτή ἡ ἐλευθερία τῆς αὐτοσυγκέντρωσης καί τῆς μοναξιᾶς εἶναι πού τοῦ ἐπιτρέπει νά πάη ὅσο πέρα μπορεῖ. Καί ἐάν —ὄχι μόνο αὐτές τίς ὧρες — μά γενικά λειτουργῆ εὐαίσθητα καί οὐσιαστικά σάν δέκτης τοῦ χώρου του καί τοῦ καιροῦ του, τότε ἀπό τήν ἐλευθερία του μᾶς φέρνει ἕνα ἀντίκρυσμα σέ ἀλήθεια. Πῶς εἶναι δυνατόν, αὐτό τό ἀντίκρυσμα ἀλήθειας πού δέ γεννιέται χωρίς ἐλευθερία νά λογοκρίνεται ἐπειδή πιθανό νά εἶναι ἐλεύθερο, δηλαδή ἀληθινό; Αὐτό δηλαδή πού σέ ἐσχάτη ἀνάλυση ἀποτελεῖ τήν ἄμεση καί πιό βαθειά ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στό δημιουργό καί στό κοινό — καί ἀνάμεσα στούς κάθε λογῆς καί ἄγνωστους μεταξύ τους θεατές —πρέπει νά λογοκριθῆ ἐν ὀνόματι τοῦ κινδύνου τῆς ἐπικοινωνίας.

Β. Ραφαηλίδης: Ἡ ἐλευθερία στόν κινηματογράφο

Ὁ ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ, μίλησε ἐν συνεχείᾳ γιά τήν ἐλευθερία στόν κινηματογράφο καί τόνισε ὅτι στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ἐμφανίζεται ἡ πιό θλιβερή μορφή λογοκρισίας, ἡ ἑκούσια λογοκρισία. Αὐτή τή φορά, ὅσο κι' ἄν φαίνεται παράδοξο ἀπό πρώτη ματιά, τό πλῆγμα ἔρχεται κατ' εὐθεῖαν ἀπ' τούς κινηματογραφικούς παραγωγούς, οἱ ὁποῖοι καί εἰσηγήθηκαν τή νέα μέθοδο, πρῶτα στίς ΗΠΑ καί μετά σέ πολλές εὐρωπαϊκές χῶρες. Γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία παρατηροῦμε μιά ἀπ' εὐθείας μετάθεση τοῦ λογοκριτικοῦ ἔργου ἀπ' τό Κράτος στό κεφάλαιο, πρᾶγμα πού λέει σέ τελική ἀνάλυση τά πάντα σχετικά μέ τήν ὑφή καί τούς στόχους τῆς λογοκρισίας. Κατά τήν περίοδο τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργήθηκε ἡ περιβόητη Ἐθνική Ἐπιτροπή Ἐλέγχου Κινηματογραφικῶν Ταινιῶν, στήν ὁποία ἀργότερα προστέθηκε κι' ἕνας κυβερνητικός ἐπίτροπος. Ὁ πασίγνωστος Κώδικας Χέυς, πού δημιούργησε ἡ παραπάνω ἐπιτροπή, καί ἡ «Λεγεώνα τῆς Κοσμιότητος», πού ἱδρύθηκε τό 1922 μ' ἕναν παραπλήσιο κώδικα ἐξακολουθοῦν νά λογοκρίνουν διακριτικά καί τοῦ ἀσφαλοῦς (καί ἀφανοῦς) τήν χολλυγουντιανή κινηματογραφική παραγωγή.

● Σήμερα, κρατική κινηματογραφική λογοκρισία δέν ὑφίσταται μόνο σέ τέσσερις χῶρες: τίς ΗΠΑ, τήν Ἀγγλία, τήν Ἰαπωνία καί τήν Δυτική Γερμανία, ὄχι γιατί στίς χῶρες αὐτές καταργήθηκε ἡ λογοκρισία, ἀλλά γιατί δουλεύει ἔξοχα ὁ θεσμός τῆς ἑκούσιας λογοκρισίας, πού ὅπως ἤδη εἴπαμε, εἶναι ὁ μόνος «σίγουρος» ὅσον ἀφορᾶ τόν κινηματογράφο. Στίς ὑπόλοιπες χῶρες, ἐνδιαφερόμενοι οἱ εἰδικοί δέν ἐνέδωσαν ἀκόμα — κι' αὐτό πρέπει νά θεωρῆται εὐτύχημα. Στίς χῶρες πού ἐπικρατεῖ ἡ ἑκούσια λογοκρισία στόν κινηματογράφο, τά τελευταῖα χρόνια βρέθηκε ἕνα ἀρκετά ἀποτελεσματικό ἀντίβαρο: Ὁ ἀντεργκραουντ κινηματογράφος, στόν ὁποῖο μπορεῖ καθένας νά πῆ καί νά δείξη τά πάντα.

● Ὅπως καί νᾆναι, ἡ ἐλεύθερη μετάδοση μιᾶς πληροφορίας, εἴτε μέσω τῆς εἰκόνας εἴτε μέσω τοῦ λόγου, ἤ μέ ἄλλους τρόπους σημασιοδότησης, μπορεῖ μέν νά παρεμποδιστῆ, ἀλλά εἶναι ἀδύνατο νά καταργηθῆ. Ὅπως στήν περίπτωση τοῦ ἀντεργκραουντ, ὁ δημιουργός ἀργά ἤ γρήγορα βρίσκει τρόπο νά ἐκφρασθῆ, παρακάμπτοντας μέ χίλιους τρόπους τούς σκοπέλους κάθε μορφῆς λογοκρισίας, πού παίζει πάντα ρόλο ἀνασταλτικό τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης ἀλλά ποτέ ἀπολύτως ἀναιρετικό. Ὅποιος ἔχει νά πῆ κάτι πρέπει νά βρῆ τρόπους νά τό πῆ. Δέν ἀρκεῖ ἕνας μονόπλευρος ἀγώνας κατά τῆς λογοκρισίας, πρέπει νά γίνεται καί μιά παράλληλη προσπάθεια γιά τή δημιουργία ἀντιλογοκρισίας. Ἡ παντελής κατάργηση τῆς λογοκρισίας σέ μιά ταξικά διαρθρωμένη κοινωνία, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατη. Ἀναγκαστικά, ἡ ἀπόλυτη κατάργησή της μετατίθεται σάν ἱστορικό καθῆκον στίς ἑπόμενες γενιές, ἐνῶ γιά μᾶς πρίν ἀπ' τίς ὁποῖες ἀπόλυτα δικαιολογημένες διαμαρτυρίες μας κατά τῆς λογοκρισίας, τῆς ὁποιας μορφῆς λογοκρισίας, ἀπομένει σάν βασικό καθῆκον ἡ σοβαρή καί ὑπεύθυνη δουλειά γιά τή δημιουργία ἀντιλογοκρισίας. Ἡ λογοκρισία δέν καταργεῖται βάλλοντας καί μόνο ἐναντίον της. Καταργεῖται σιγά καί μεθοδικά, μέ τή συγκεκριμένη δουλειά μας, στό συγκεκριμένο τόπο καί κάτω ἀπό συγκεκριμένες συνθῆκες.

Κ. Κυριαζῆς: Ἀναφαίρετο δικαίωμα ἡ ἐλευθεροτυπία

Ὁ ΚΩΣΤΑΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ, πού μίλησε εὐθύς ἀμέσως, ἀναφέρθηκε στήν ἐλευθερία τοῦ Τύπου, πού ἔχει καθῆκον νά πληροφορῆ, νά κρίνη, νά ἐλέγχη, νά μορφώνη, ἀκόμα καί νά ψυχαγωγῆ. Ἡ ἄσκηση κριτικῆς καί ἐλέγχου εἶναι ἀναφαίρετο δικαίωμα τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου στά δημοκρατικά καθεστῶτα. Ὁ λόγος, γραπτός καί προφορικός, δέν πρέπει νά ὑποβάλλεται σέ περιορισμούς. Χωρίς τήν ἐλευθερία τοῦ λόγου ἡ ἔρευνα γιά τήν ἀλήθεια εἶναι ἀδύνατη καί ἀκόμη ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἀλήθειας εἶναι ἄχρηστη, ἐφόσον δέν θά μπορέση νά γραφῆ ἤ νά εἰπωθῆ. Ἀλλά μέχρι ποίου σημείου μπορεῖ νά φθάση ἡ κριτική, ὁ ἔλεγχος, ἡ ἔκφραση τῆς γνώμης; Ἡ ἀπάντηση δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἀκόλουθη: Μέχρι τά ἄκρα, χωρίς παραχωρήσεις, χωρίς δισταγμούς. Ὁ ἔλεγχος πού ἀσκεῖ ὁ Τύπος δέν ἔχει μόνο πολιτικό χαρακτῆρα. Εἶναι χρησιμώτατος καί γιά τήν κοινωνία. Ὁ Τύπος γίνεται ἔτσι δημιουργός τῆς κοινῆς γνώμης, δημιουργεῖ ρεύματα ἰδεῶν, προκαλεῖ γεγονότα, ὑψώνει βωμούς καί γκρεμίζει εἴδωλα. Εἶναι μέ ἄλλα λόγια ἡ ζωντανή ἐν κινήσει ἱστορία τοῦ λαοῦ, πού ἐκφράζει τίς σημερινές τάσεις του καί κατά συνέπεια τό πολίτευμα τῆς κάθε χώρας. Ὁ δεύτερος σκοπός τοῦ Τύπου εἶναι ἡ εἴδηση, ἡ ἐλεγμένη πληροφορία πού μπορεῖ νά βγῆ ἀπό ὁπουδήποτε καί νά θίγη τά συμφέροντα ὁποιουδήποτε ἰσχυροῦ καί τό κατεστημένο ἀκόμη. Ἀλλά ἡ ἐξεύρεση τῆς εἰδήσεως δέν εἶναι πάντα εὔκολη καί ὅταν βρεθῆ καί παρουσιασθῆ στό κοινό, μπορεῖ νά δημιουργήση ἄπειρες ἀντιδράσεις. Γιά τήν ἐξεύρεση τῆς εἰδήσεως πολεμάει πάντα ὁ Τύπος καί οἱ εἰδήσεις πού δημοσιεύει καί οἱ ἀποκαλύψεις πού κάνει μπορεῖ νά εἶναι καμμιά φορά τόσο σημαντικές, ὥστε καί πόλεμο ἀκόμη νά ἀποτρέψουν.

● Μέ αὐτές τίς βάσεις — συνέχισε ὁ κ. Κυριαζῆς — ὁ Τύπος πῆρε τόση δύναμη ὥστε νά ἀποκληθῆ τέταρτη ἐξουσία. Τέταρτη ἐξουσία αἱρετή θά πρόσθετα, μιά καί ὑποβάλλεται καθημερινά στή δοκιμασία τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀπόψεών της ἀπό τό κοινό. Τά αἴτια τῆς δυνάμεώς του συνίστανται στό γεγονός ὅτι δι' αὐτοῦ δημιουργεῖται ἡ κοινή γνώμη σ' ὡρισμένη κοινωνία καί συνειδητοποιοῦνται θέματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος. Χωρίς τόν Τύπο ὑπάρχουν διάχυτες καί ἀσαφεῖς ἰδέες. Ὁ Τύπος τίς ἀποσαφηνίζει καί τίς ἐπιβάλλει πάνω σ' ὡρισμένη μερίδα. Ἀλλά καί ἀντίστροφα. Ὁ Τύπος δανείζεται τίς ἰδέες πού ὑποστηρίζει ἀπό τό κοινωνικό περιβάλλον. Μεταξύ Τύπου καί κοινωνίας γίνεται μία ἀμοιβαία ἐπικοινωνία, ἕνας συνεχής διάλογος. Ἡ συστηματική αὐτή ἐπικοινωνία ἰδεῶν καί αἰσθημάτων καί ἡ πνευματική συγγένεια πού ἀναπτύσσεται μεταξύ τῶν δύο ἱκανοποιεῖ τόν ἀναγνώστη μέ ἀποτέλεσμα νά ἐναποθέτη στήν ἐφημερίδα ὁλόκληρο ἤ μέρος τῆς ἐμπιστοσύνης του. Τοῦτο ἐπαυξάνει ἀκόμη περισσότερο τήν ψυχολογική ἐπίδραση τῆς ἐφημερίδας στό ἄτομο. Ὁ ἄνθρωπος ἐπειδή εἶναι μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, θέλει καί νά ἐπικοινωνῆ μέ τούς ἄλλους συνανθρώπους του καί νά πληροφορηθῆ τίς ἰδέες καί τίς ἀπόψεις τους, ἀλλά θέλει καί νά πληροφορήση τούς ἄλλους γιά τά δικά του αἰσθήματα καί τίς ἰδέες πού ἐκφράζονται στήν ἐφημερίδα τῆς προτιμήσεώς του.

Εἶναι ὅμως ἡ ἀπόλυτη ἐλευθεροτυπία σωστή, ἐπιτρέπεται σέ μιά ἐφημερίδα ἤ σ' ἕνα ἔντυπο νά γράφη ὅ,τι νομίζει; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ΝΑΙ μέ κεφαλαῖα. Πρέπει νά ὑπάρχη ἀπόλυτη ἐλευθεροτυπία, γιατί παρ' ὅλο πού ὁ κακός Τύπος μπορεῖ νά βλάψη, τό κακό πού θά προκαλέση ὅπως λέει ὁ Stuart Mill, δέν μπορεῖ ποτέ νά ἰσοφαρίση τό ἄλλο κακό πού εἶναι ἡ φίμωσή του. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου, ἐνοχλεῖ ἰδιαίτερα τά ὁλοκληρωτικά καθεστῶτα, καί πρῶτο μέλημά τους εἶναι, ὅταν πάρουν τήν ἐξουσία, νά ἐπιβάλουν τήν λογοκρισία. Ἔτσι ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου ἔγινε τόσο συνώνυμη μέ τήν ἐλευθερία τοῦ λαοῦ. Ὁ Τύπος τότε μεταβάλλεται σέ φερέφωνο τῶν κρατούντων.

Ἀλλά πολλές φορές τά ὁλοκληρωτικά καθεστῶτα πού θέλουν νά αὐτοαποκαλοῦνται δημοκρατικά, αἴρουν τήν λογοκρισία καί γιά ν' ἀποδείξουν τήν δημοκρατικότητά τους δημοσιεύουν τόσο δρακόντειο νόμο περί Τύπου, ὥστε εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά μή τόν παραβῆ ἀκούσια καί ὁ πιό ὑπεύθυνος καί ἱκανός ἐκδότης καί ἄς ἔχη κοντά στό μόνιμο προσωπικό του καί ἕνα ἤ καί δυό δικηγόρους γιά νά τόν γλυτώνουν ἀπό τίς «πεπονόφλουδες». Ἀλλά τά ὁλοκληρωτικά καθεστῶτα διαθέτουν καί ἄλλα μέσα γιά νά ποδηγετήσουν ἕνα ἔντυπο. Καί τά μέσα αὐτά εἶναι ὁ περιορισμός τῆς κυκλοφορίας καί ὁ οἰκονομικός πόλεμος, πού συνίσταται στόν ἀποκλεισμό τῶν διαφημίσεων κρατικῶν καί προσώπων δημοσίου δικαίου, γιά νά μήν ἀναφέρουμε καί τῶν ἰδιωτικῶν, τῶν μεγάλων ἑταιριῶν, πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό καθεστώς: Συμπέρασμα: Στά ὁλοκληρωτικά καθεστῶτα, εἴτε τῆς δεξιᾶς εἴτε τῆς ἀριστερᾶς, ὁ Τύπος εἶναι ἐλεύθερος... φθάνει νά μήν γράφη.

Ὁ Γ. ΚΟΥΜΑΝΤΟΣ, δευτερολογώντας, ἀναφέρθηκε στά «ἠλεκτρονικά μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας», τήν Τηλεόραση καί τό Ραδιόφωνο. Ἐδῶ, τό θέμα τῆς ἐλευθερίας στήν ἔκφραση καί στήν ἐπικοινωνία παίρνει ἰδιαίτερη μορφή γιατί, στίς περισσότερες χῶρες τοῦ κόσμου, καί στόν τόπο μας, τά ἠλεκτρονικά μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἀποτελοῦν κρατικό μονοπώλιο.

● Ὁ λόγος πού τό κράτος κρατάει ζηλότυπα αὐτό τό μονοπώλιο — πρόσθεσε ὁ κ. Γ. Κουμάντος — εἶναι ὅτι τά μέσα αὐτά μέ τήν ὑποβλητική δύναμη τοῦ προφορικοῦ λόγου καί, προπάντων, τῆς εἰκόνας, καί μέ τήν τεράστια διάδοσή τους, δίνουν σ' αὐτόν πού τά διευθύνει μιά δύναμη τόσο μεγάλη, πού κανένα κράτος δέν δέχεται νά τή χάση. Κι' ἐμεῖς, στό ὄνομα ποιοῦ ψεύτικου φιλελευθερισμοῦ θά ζητούσαμε τήν ἀφαίρεση τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἀπό τά κρατικά χέρια; Γιά νά πέση ἡ δύναμη αὐτή στά χέρια τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν συγκροτημάτων; Αὐτῶν πού μέ μόνη ἐπιδίωξη τό κέρδος ἀπό τίς διαφημίσεις, θά κατέβαζαν ἀφάνταστα τήν ποιότητα τῶν προγραμμάτων, χωρίς νά ἐξασφαλίζουν κἄν μεγαλύτερη ἐλευθερία στούς πνευματικούς δημιουργούς ἤ καί στούς πολιτικούς ἀντιπάλους τῶν κυβερνήσεων; Σέ ἀκόμα μεγαλύτερο βαθμό. Καί ἡ ἐμπειρία ἀπό τίς ἰδιωτικές ἐπιχειρήσεις Ραδιοφωνίας καί Τηλεοράσεως στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς πείθει ὁριστικά ὅτι τό σύστημα αὐτό εἶναι ἀκόμα χειρότερο ἀπό τό σύστημα τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου.

● Ἄν πάρουμε τό κρατικό μονοπώλιο σάν κάτι δεδομένο καί, τελικά ἐπιθυμητό, πρέπει νά διαπιστώσουμε ὅτι στά ἠλεκτρονικά μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας, ἡ λογοκρισία γίνεται περιττή γιά τό κράτος, ἔτσι καθώς τή θέση της τήν παίρνει ἡ ἐπιλογή ἤ καί ἡ κατά παραγγελίαν δημιουργία. Αὐτό εἶναι ἀναπόφευκτο σύνδρομο τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου. Καί τό ζήτημα πού γεννιέται εἶναι ἄν μπορῆ καί πῶς μπορεῖ νά κατοχυρωθῆ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως καί τῆς ἐπικοινωνίας μέσα σ' αὐτό τό σύστημα τῆς κρατικῆς ἐπιλογῆς. Πρόβλημα δύσκολο καί ἴσως πρόβλημα μοιραῖο γιά τό μέλλον τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, ἄν σκεφθοῦμε τήν ψυχοπλαστική δύναμη τῆς Ραδιοφωνίας καί τῆς Τηλεοράσεως.

● Τό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας στά ἠλεκτρονικά μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἔχει πλατύτερες διαστάσεις καί ξεπερνάει ἀκόμα καί τήν νομοθετική κατοχύρωσή της, εἰδικά γιά τόν τομέα αὐτόν. Ὅπως εἶχε παλαιότερα ἀναπτύξει σέ μιά δημόσια ὁμιλία του ὁ κ. Πεπονής, τό γενικώτερο πολιτικό κλίμα ἔχει σημασία ἀποφασιστική γιά τήν ὕπαρξη ἤ τήν ἀνυπαρξία δημοκρατικῶν διαδικασιῶν στή Ραδιοφωνία καί τήν Τηλεόραση. Στίς χῶρες, ὅπου οἱ δημοκρατικοί κανόνες εἶναι ριζωμένοι καί ζωντανοί, εἶναι εὔκολη ἡ δημοκρατική λειτουργία καί τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας — στίς ἄλλες, τό κράτος δέν κατορθώνει νά ἀντισταθῆ στούς πειρασμούς τῆς δυνάμεως πού δίνουν αὐτά τά μέσα.

Ὁ λαός πηγή καί στήριγμα τῶν δικαιωμάτων του

Κλείνοντας τή συζήτηση, ὁ Ἀναστ. Πεπονής εἶπε, μεταξύ ἄλλων:

ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, μᾶς λένε οἱ νομικοί, εἶναι μιά ἐξουσία πού μᾶς τήν παρέχει τό δίκαιο, δηλαδή οἱ νόμοι. Αὐτό ὅμως πού ἐνδιαφέρει, ὅταν μάλιστα πρόκειται γιά δικαιώματα πού τ' ἀποκαλοῦμε θεμελιώδη, εἶναι ἡ ἄσκησή τους. Μποροῦμε νά τά ἀσκήσομε; Ἄν ναί, κάτω ἀπό ποιές συνθῆκες; Καί σέ ποιά ἔκταση; Κι' ἀκόμα: ἡ ἄσκησή τους λειτουργεῖ πραγματικά σά θεμέλιο, πού πάνω του οἰκοδομεῖται ἡ πνευματική ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων;

Οἱ συνταγματολόγοι προβαίνουν σέ διακρίσεις τῶν Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων καί τά ξεχωρίζουν, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, σέ ἀτομικά καί πολιτικά. Ὁ φιλελευθερισμός τοῦ 19ου αἰώνα, σχεδόν ἐταύτιζε τά Ἀνθρώπινα (Θεμελιώδη) Δικαιώματα μέ τά Ἀτομικά. Εἶναι πάντως χαρακτηριστικό ὅτι δικαιώματα ὅπως τῆς σκέψης καί ἔκφρασης, τῆς συγκέντρωσης, τοῦ συνεταιρισμοῦ, κατατάσσονται πάντα στά ἀτομικά. Τό ἐρώτημά μας τώρα εἶναι: γιά ποιό ἄτομο πρόκειται; Γιά τό ἄτομο — ἰδιώτη ἤ γιά τό ἄτομο πολίτη;

● Στή σύγχρονη τεχνολογική κοινωνία, ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων ἐμφανίζεται νά ἐγκαταλείπη τό ἕνα σκέλος τῆς προσπαθείας — «νά φροντίζη γιά τά πολιτικά» — καί ν' ἀφοσιώνεται στό ἄλλο: «νά φροντίζη τό σπίτι του καί νά κοιτάζη τή δουλειά του». Μονάδα αὐτοῦ τοῦ πλήθους εἶναι τό ἄτομο - ἰδιώτης. Τοῦ ἀναγνωρίζονται ἐλευθερίες, διαμορφώνεται μιά στάση ἀνοχῆς πρός τούς τρόπους του ἰδιωτικῆς συμπεριφορᾶς· καί καταβάλλεται κάθε προσπάθεια νά πεισθῆ πώς ἔχει μπροστά του ἀπεριόριστες δυνατότητες νά ἀσκήση τά ἰδιωτικά δικαιώματά του, νά καθορίση ἀπό μόνος του τήν προσωπική συμπεριφορά του. Αὐτό τό ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται μέσ' ἀπό μιά κατάσταση ἀκατάπαυστης ἐπικοινωνίας. Βομβαρδίζεται ἀπό καταιγισμό μηνυμάτων — ὀπτικῶν καί ἀκουστικῶν. Μέ αὐτή τήν ἐπικοινωνιακή λειτουργία καθορίζονται οἱ στόχοι τῆς ἰδιωτικῆς του δραστηριότητας, πολλαπλασιάζονται ἔντεχνα, κατευθύνονται οἱ προτιμήσεις του καί τά γοῦστα του: τί θά ἀγοράση — τί θά ἀπολαύση. Μέ λίγα λόγια, μετατρέπεται σέ ἄτομο - καταναλωτή, πού νομίζει ὅτι εἶναι ἐλεύθερο ἐνῶ στήν πραγματικότητα χειραγωγεῖται. Ἕνας φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς μας, πού ὑπῆρξε ἴσως ἀπ' τούς σημαντικώτερους καί κράτησε τή σκέψη του ἐλεύθερη, ὁ Οὐγγαρέζος Γκέοργκ Λούκατς, ἐτόνισε σ' ἕνα διάλογο τό 1966 πώς μέσ' ἀπ' τή κατευθυνόμενη πώληση - κατανάλωση διαμορφώνεται ἡ κατευθυνόμενη νοοτροπία.

● Ποιά εἶναι ἡ τελική κατεύθυνση; Ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τά κοινά πράγματα, ἡ ἀποξένωση ἀπό τή δημόσια ζωή, ἡ ἀποπνευματοποίηση. Καταλήγομε ἔτσι στόν ἀπολιτικό ἄνθρωπο. Ποιά δικαιώματα τοῦ ἀπομένουν; Τά «ἰδιωτικά», θά μᾶς ἀπαντήσουν κάποιοι νομικοί. Καί ποιές ἐξουσίες τοῦ παρέχουν; Ν' ἀπολαμβάνη τ' ἀγαθά τῆς σύγχρονης τεχνολογίας μέσα στό σπίτι του.

● Ἄς ἀφήσομε λοιπόν γιά λίγο τήν ἔκφραση καί ἐπικοινωνία· γιατί εἶναι ἀλήθεια, πώς ὑπάρχει ἕνα Θεμελιῶδες Δικαίωμα πού ἀφορᾶ τό σπίτι μας. Ἀντικείμενό του ἡ κατοικία σάν ἀπαραβίαστο ἄσυλο. Ἀλλά αὐτό τό σπίτι δέν εἶναι αὐτόνομο· βρίσκεται σέ πόλη, περιβάλλεται ἀπό δρόμους καί ἀπό τά γύρω οἰκοδομήματα, ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος μέσα σ' αὐτό ἀπό ἀέρα καί ἥλιο. Πάρα πέρα ὑπάρχει τό φυσικό τοπίο, τό βουνό καί τ' ἀκρογιάλι. Μέ λίγα λόγια, ἔξω ἀπό τόν ἰδιωτικό χῶρο —ἀκριβέστερα, γύρω του — ἐκτείνεται ἕνας ἄλλος: ὁ Δημόσιος, ὁ Ἐθνικός χῶρος. Ποιό εἶναι τό ἐνδιαφέρον του καί ἡ σχέση του μ' αὐτόν; Ἔχει δικαιώματα ἐκεῖ; Γιατί ἄν ἔχη, δέν εἶναι βέβαια τά δικαιώματα τοῦ ἀτόμου — ἰδιώτη. Νά λοιπόν πού ξαναγυρίζομε στή σκέψη —πού εἶναι καί κρίση — στήν ἔκφραση, στήν ἐπικοινωνία. Πάνω σ' αὐτό τό δημόσιο, τόν ἐθνικό χῶρο, τά προβλήματα πού γεννιῶνται καί πού λύνονται εἶναι κι' αὐτά δημόσια, ἡ ζωή εἶναι ἡ δημόσια ζωή. Ἄν ἔχομε δικαιώματα σ' αὐτό τό χῶρο καί σ' αὐτή τή ζωή, τό πρῶτο εἶναι νά ἔχομε γνώμη, νά ἐκφράζομε τή γνώμη, νά ἐπικοινωνοῦμε γιά τή διαμόρφωση αὐτῆς τῆς γνώμης. Μά δέν εἶναι ἡ ἔκφραση καί ἐπικοινωνία πού θά δώσουν στά προβλήματα λύση. Ἡ τελική καί ἀποτελεσματική φάση εἶναι ἡ ἀπόφαση. Ἄν παίρνομε μέρος στήν ἀπόφαση, τότε τό ἔχομε τό δικαίωμα· ἄν ὄχι, τότε τό δικαίωμα δέν εἶναι ὁλόκληρο.

● Τό δικαίωμα ἔκφρασης καί ἐπικοινωνίας εἶναι στή λειτουργία του δικαίωμα συμμετοχῆς. Εἶναι γι' αὐτό τό λόγο δικαίωμα τοῦ πολίτη, δικαίωμα δημόσιο. Καί εἶναι φανερό πώς καί γιατί εἶναι ἀπ' τά θεμελιώδη: πάνω καί σ' αὐτό οἰκοδομεῖται καί ἡ δημόσια καί ἡ ἰδιωτική ζωή μας πού εἶναι κοινωνικά, δηλαδή λειτουργικά, ἀξεχώριστες. Κάθε ξεχώρισμα τῶν Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων σέ Πολιτικά καί Ἀτομικά εἶναι σφαλερό καί ὁδηγεῖ σέ ἐπικίνδυνη σύγχυση. Τά Θεμελιώδη Δικαιώματα εἶναι τά Δικαιώματα τοῦ Πολίτη, εἶναι τά Δικαιώματα τά Πολιτικά. Ἡ κοινωνική καί πνευματική ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἰδιώτη ἀλλά τοῦ πολίτη. Καί τά Θεμελιώδη Δικαιώματα ὁ νόμος τά ἀπαριθμεῖ μόνο καί τά περιγράφει. Πηγή τους καί στήριγμά τους εἶναι ὁ ἴδιος ὁ πολίτης, δηλαδή ὁ Λαός.